

nem-követői” (Az elveszett alkotmány VII/334). Egybeírt formában inkább érezhető, hogy valamiféle sajtósági birtokviszonyról van itt szó: „Ki nem veszíte semmit a halottban, | Képmutatólag sír, vagy közönyös; | *Min*veszteségünk az, bármely alakban, | Mi a búnak mélységet kölcsönöz” (Bolond Istók I.); „Tetteket a honnak! hiszen, oh, mi ez a haza? nemde | *Tin*magatok, nőtok... | Gyermekeitek?” (Az elveszett alkotmány VII/377). Érdekes, hogy Arany személyes köréhez tartoznak azok, akiknek műveiben előfordul néhány ilyen többes számra vonatkozó szóalak: Tompánál találunk egy, illetve Arany Lászlónál két példát: [Isten napjának] „Hadd láttassék meg fénye, lángja, | *Min* oltárunk felett!” (Tompai Mihály: A vándornak); „Nem vagy te kéjhölgy, aki únva ránk told | Kegyed, hanemha *min-szívünk* kíván” (Arany László: A délibábok hőse III.); „nem csudákba, *min-karunkba* ’bíz’” (uo. IV.).

Ha a szóban forgó névmások előfordulásának számait (mellőzve a más jelentésű *ön-maga*, *önnönmaga* szavakat) időrend szerint (a nyugatosokig) vesszük sorra, érzékelhető lesz, hogy mikorra esik e stíluseszköz költői felhasználásának megjelenése, virágzása. Virág Benedek *ön* (1), *ten* (1); Verseghy: *ön*’ (1); Kazinczy *ön* (1); Kisfaludy S. *en* (1); Kisfaludy K. *ön* (1); Eötvös *ön* (1); Vörösmarty *en* (2), *ön* 10); Tompa *min* (1), *ten* (1); Petőfi *en* (2); Arany J. *en* (2), *ön* (19), *ten* (1), *min* (1), *tin* (2); Madách *ten* (1); Arany L. *min* (2); Komjáthy *ön* (1); Ady *en* (4); Kosztolányi *en* (9).

Amint a számokból láthatjuk, verses műveiben Arany olyan bőven alkalmazza a szóban forgó szóalakokat, hogy valószínűleg nemcsak az archaizálás, hanem a *min*, *tin* alakok föllevenítésével a teljes paradigma terjesztése is szándéka lehetett.

BEKE JÓZSEF

Vargamesterséggel kapcsolatos műszók az „Erdélyi magyar szótörténeti tár”-ban. 1. A SzT. *tűzvető* címszava a következő: „?’? 1627: Egj horgas varga kes tuz veteő Achellal Eggiut f –. 6 [Kv; RDL I. 134].” (A forrás feloldása: Kolozsvár; Régi divizionális levelek, Kolozsvár város levéltára.) A szótár ’?’-e értelmezhetetlennek látszó jelentésre utal. A jelentés megállapításához a szövegekörnyezetben a *horgas varga kés* mint szerszámnév a vargamesterség szavaihoz irányít.

KOVÁCH ALBERT (1873: 331) a vargamesterség műszavaiból ezt is közli: „Aczél vagy stágli.” E följegyzésben a *stágli* szó nem ’acél; Stahl’ jelentésű. FRECSKAY JÁNOS (1912: 55, 59) a vargamesterség leírásában olvasható: „A *tűzés* (Bestechen) két nyüsttel történik, úgy, hogy a munkás magafelé varr.” Továbbá: „A *tűzdött varráshoz* (Steenath) jó szolgálatot tesz az *öltésnyomó* (Stilschlager), melynek vastalpán éles fogak vannak sűrűn kivágva; alakja olyan, mint a bélyegzőé. Ettől különbözik az *öltésvonó* (Nathzeicher), mely kés alakú s élén közönléte hegyei vannak; ezek nemcsak a varrás irányát jelölik, hanem az öltések egyformaságát is biztosítják. Ide tartozik még az *öltésbökő* (Stichstupfer), melynek nyelében a végén kötélben végződő vas van. Első bökésre két pont van kijelölve, mire a egyik végét az egyik pontba illesztik és kibökődik a harmadik pont s így tovább.” Ennek az öltésbökő szerszámnak tehát egyik vége szúrja ki a megjelölt helyet, minthogy szúróalkalmatosság, lehetséges, hogy a ’tüske’ jelentésű német *Stachel* származéka: *Stachel* → m. **stakel* → **stákli* → *stágli*. FRECSKAY (1912: 103) a hangszerművesség leírásában a gordonka támasztólába gyanánt a *tüske* (Stachel) szót említi, hasonlóképpen

a szótári részben is: „*Stachel* (am Violoncelli – túske (gordonkán)), vö. *túske* címszó; lásd még ZenLex. *cselló*.

Megjegyzendő: a *stagel* szó ismeretes családnévként (*Stágel*), a budapesti (elektronikus) telefonkönyvben nyolc előfordulása volt (2011 novemberében).

A *tűzvető acél* mint vargaszerszám is bizonyít a bőrök összetűzéséhez volt használatos. FRECSKAY (1912/9: 15) közöl *tűzőár* 'Einstechörtl' szót, amelyet azonban munkája leíró részében nem említ, hasonlóképpen: a *stágli* nem szerepel a szótári részben. A tűzés folyamatában a varráshoz az acéllal (stáglival?) készítették elő a bőrön az öltések helyén azokat a lyukakat, amelyekben a nyüstö(ke)t áthúzták, vagyis megvetették az alapját a tűzésnek; vö. *vet* „<szövéés előtt hosszanti szálnak való fonalat> a vetőfa v. vetőkaró nevű eszközre föltekter” (ÚMTsz.); *vet* „<Néhány állandó szókapcsolatban.> Bizonyos mozdulatokkal kész formába hoz, előkészít vmit. *Ágyat vet* [...] *Alapot vet* v. *alapját veti vminek* [...]” (ÉrtSz.). A SzT. adatában lévő tűzvetővel a tűzést készítették elő, tűzés(helye)t vetettek, azaz 'tűzőár' a *tuz veteő Achel*.

2. Egy másik, a vargamesterséggel kapcsolatos kifejezés a SzT.-ban: „*vargacövek* ’?’ 1640: Vagjon hatodfel szaz varga Cziouek — — f. 1. d. 25 [Kv; RDL I. 117/b].” Ehhez kapcsolható FRECSKAY (1912: 58) leírásból: „Hogy a fogókkal megfeszített bőr megfeszülve maradjon, a kaptához vagy a deszkához *foglalószögekkel* (Zweck) erősítik, melyeknek kerék vagy négyszögletes a fejük.” A TESz.-ben *cövek* szócikkben olvasható: „Hazai bajorosztrák eredetű; vö. baj.-osztr. *zwek* [...] 'szilánk, ék, szeg alakúra kihegyezett fadarabka; faszeg, csapszeg, amelyet a céltábla közepébe vernek' [...]; szász E. [erdélyi szász] *zwāk*, *zwiak* 'acélszeg, mellyel a cipőt a sámfára erősítik' [...] A német szó a városi kézművesek jellegzetes műveltségszava [...], vö. TAMÁS LAJOS 1966: 825 (*cövek* ← kfn. *zwek*). A SzT.-ban idézett szövegdarab nyilván azért nevezi meg a vargacövekek számát (hatodfélszáz) és árát, mert értékes (acél)szegek voltak.

Mindezek alapján a *varga Cziouek* '(kerék vagy négyszögletes fejű acél)szeg’.

3. A mesterséggel kapcsolatban egy másik tárgy is szerepel a SzT. *vargazár* szócikkében: ’?’ 1640: Vagjon hatodfel szaz varga Cziouek ... f. 1. d. 25 ... 25. varga zár — — f. — d. 12. [Kv; RDL I. 117/b].” (E szócikkben központosítási különbség van az *vargacövek*-éhez képest.) A *zár* főnév jelentését a TESz. 'valaminek csukott állapotban való rögzítésre szolgáló szerkezet'-nek írja le a BesztSzj.-beli (repepulu[m] *zauar* 1395 k.) első adatnál. FRECSKAY (1912: 55) a bőrdarabok összefogására használatos eszközt is említi: „*Férczelés* (Spalten, Heften) az, midőn a munkás a bőrök metszett szélét a *csiptetővel* (Klemme) összeszorítja[,] a nyüsttel a fölületen *be-*, a *metszésen* pedig ismét *kiölt* (herausstechen).” A bőrök egymáshoz illesztéséhez, csiptetéséhez, összezárásához való szerszám a *vargazár*, amely megakadályozta, hogy a bőrök addig szétcsusszannak, amíg az öltések össze nem fogják azokat.

A hivatkozott irodalom

KOVÁCH ALBERT 1873. Mesterszók – Vargamesterség. Magyar Nyelvőr 2: 331.

FRECSKAY JÁNOS 1912. Mesterségek szótára. 1. Ötven iparág leírása. 2. Ezen iparágak összesített magyar–német és német–magyar szótára. Hornyánszky Viktor kiadása, Bp.

TAMÁS LAJOS 1966. Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen. Akadémiai Kiadó, Budapest.

ZenLex. = Zenei lexikon 1–3. Főszerk. BARTHA DÉNES. Zeneműkiadó Vállalat, Bp., 1965.

BÜKY LÁSZLÓ

Hozzászólás a *szurkol* származtatásához. – 1. Azzal a származtatással, amelyre a címben utalok, HORVÁTH KATALIN állt elő a 2009-es szegedi nyelvtörténeti konferencián. Az ilyen rendezvények szokásai szerint ott természetesen csak rögtönözve és röviden fejthettem ki ellenvéleményemet. Válaszában az előadó kijelentette, hogy gondolatai publikálása után is szívesen fogadja majd a nyilvános kritikát. Mivel azóta az előadás „*Szurkol* igénk eredete és rokonsága. Egy téves etimológia nyomában” címmel írott változatban is megjelent a konferencia kötetében (BAKRÓ-NAGY MARIANNE – FORGÁCS TAMÁS szerk., A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VI. SzTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged, 2011. 105–14. A továbbiakban: HORVÁTH 2011.), most szeretnék élni a felkínált lehetőséggel.

2. HORVÁTH KATALIN szófejtési ötletének összefoglaló ismertetése és értékelése előtt szólnom kell arról az eredzetről is, amellyel szemben fellépett. Ehhez elegendőnek tartom, ha az övéhez hasonló (és nála helyénvaló) részletezésről lemondva csupán a lényegre szorítokozom.

A TESz. (és vele megegyezően az EWUng.) egyetlen *szurkol* igét vesz fel címszóként, négy jelentéssel: 1. 1792: 'szurokkal beken'; 2. 1844: 'félve izgul, szorong'; 3. [el~] 1870: 'elosen, lopva távozik'; 4. 1879: ? 'versenyt, mérkőzést vmelyik résztvevőnek győzelmet kívánva figyelemmel kísér' # [= köznyelvi], 1898: 'ua.'. Az ige származásáról és a jelentések kialakulásáról pedig ezt olvashatjuk benne: „Származékszó: a *szurok* főnévből jött létre *-l* denominalis igeképzővel. Eredeti jelentése az 1. volt. A 2., illetőleg a 4. jelentés kifejlődésének indítékai a félelmet, szorongást kísérő testi jelenségek lehettek. A kezek egymáshoz szorítása, szorongatása, a félelem, izgalom okozta izzadás következtében ugyanis a kéz gyakran olyan nedves tapintásúvá, ragadóssá válik, mintha valamilyen ragadós anyaggal (enyvvel, szurokkal) volna bekenve. E jelentésfejlődés a bizalmas társalgási nyelvben vagy a diáknyelvben mehetett végbe. A 3. jelentés kialakulásához vö. még a *drukkol* 1. jelentését [az szintén 'elosen, lopva távozik'].” Az EWUng. nem tér el ettől a levezetéstől; csak annyit tesz még hozzá, hogy valószínűleg ide tartozik a 'kelletlenül kifizet' jelentésű (1961-ből adatolt) *leszurkol* is.

Az idézett eredetmagyarázat BÁNHIDI ZOLTÁN szófejtésén (Nyr. 1970: 166–71) alapul, azt sűríti a szócikk kívánta terjedelemben. Nem veszi át viszont azt a gondolatot, hogy a *szurok* és a verítékezés között nemcsak a ragadósságnak, hanem a kellemetlen szagnak a jelentésjegye is kapcsolatot teremt (BÁNHIDI: i. h. 169).

3. A BÁNHIDI-féle magyarázatot, amely tehát a TESz.-be és az EWUng.-ba is bekerült, HORVÁTH KATALIN tévesnek mondja. Szerinte kétféle *szurkol* szót kell megkülönböztetni. A 'szurokkal beken' jelentésű *szurkol*¹ igét természetesen ő is a *szurok* származékának tartja, a TESz.-beli 2–4. jelentést képviselő *szurok*² igét viszont elválasztja tőle.